

Eglė Patiejūnienė

LENKIŠKASIS VOLANO LAISVĖS DEBIUTAS

Andriaus Volano mirties 400-ąsias metines minint

Andrzej Wolan, *De libertate politica sive civili = O wolności Rzeczypospolitej albo ślacheckiej* (tłumaczenie Stanisława Dubingowicza), wydali i opracowali Maciej Eder i Roman Mazurkiewicz, redakcja naukowa tomu Waclaw Uruszczak, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, 478 p. – ISBN 978–83–7543–146–9.

Andriaus Volano (Andreas Volanus, Andrzej Wolan, apie 1531–1610 01 06), iškilau XVI a. kultūros ir politikos veikėjas, teisininkas, publicistas, „įtakingiausias ir produktyviausias Lietuvos kalvinistų autoriaus“¹, tikrai nėra reikalo išsamiau pristatyti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidinio *Senoji Lietuvos literatūra* skaitytojams. Mūsųose Volano vardas tapo gana gerai žinomas dar aštuntajame praecito amžiaus dešimtmetyje, pasirodžius Ingės Lukšaitės ir Marcelino Ročkos atitinkamos tematikos straipsniams², o po to, kai buvo įgyvendintas M. Ročkos sumanytas, o I. Lukšaitės gerokai praplėstas projektas ir dienos šviesą išvydo anuometinėmis aplinkybėmis tikrai gerai parengti Andriaus Volano *Rinktiniai raštai*³ su įvadiniais abiejų

¹ Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „Protestantizmas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas ir kt., Vilnius: Aidai, 2001, p. 548.

² Ingė Lukšaitė, „A. Volano pažiūros į visuomenės kilmę, struktūrą ir teisės funkcijas“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, t. 2 (27), 1968, p. 57–73; Marcelinas Ročka, „Humanistas, teisininkas, publicistas“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1974, Nr. 2.

³ Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Marcelinas Ročka ir Ingė Lukšaitė, iš lotynų k. vertė M. Ročka, E. Ulčėnaitė, R. Jurgelėnaitė, iš senosios lenkų k. vertė I. Lukšaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

sudarytojų straipsniais⁴, lietuvių literatūros, kultūros, religijos istorikų šis Renesanso epochos autorius imtas laikyti neginčytinai savu, jis minimas ir cituojamas daugelio rašančiųjų apie XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios Lietuvą, jo tekstuose svarbiūs ir aktualios medžiagos randa netgi, atrodytų, tiesiogiai nesusijusios problematikos tyrinėtojai⁵.

O štai kolegos lenkai, gražiai pažymėdami 400-ąsias autoriaus mirties metines⁶ (tai nurodyta recenzuojamosios knygos priešlapyje), didžiausią ir turbūt plačiausiai žinomą Andriaus Volano veikalą – traktatą *De libertate politica sive civili* (*Apie politinę arba pilietinę laisvę*, 1572) – išleido tik šiemet, palyginti jaunos (įsteigta 1992 m.) ir gerąja prasme ambicingos leidyklos „Neriton“ leidinių kategorijos „Humanizm polski“ subkategorijoje, iškalbingu pavadinimu „Inedita“ (t. y. „Neišleista“, „Nespausdinta“), – šiuo konkrečiu atveju, matyt, turėta galvoje, kad XVI-ojo amžiaus originalas iki šiol nė karto nebuvo perleistas Lenkijoje.

Recenzuojamojo leidinio „Įvado“ („Wstęp“) autorius, vienas iš publikacijos rengėjų, iškilus lenkų senosios literatūros istorikas, medievistas, raštijos paminklų mokslinių publikacijų rengėjas Romanas Mazurkiewiczzius Volano pristatymą šiuolaikiniams lenkų skaitytojams pradeda dabarčiai pritaikydamas Michało Balińskiego frazę, parašytą kone prieš 170 metų: „Nedaugelis mūsųose dabar bežino, kas toks buvo Andrius Volanas“ (p. 9–10).

⁴ Marcelinas Ročka, „Andrius Volanas. Gyvenimas ir raštai“, in: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai* (ši publikacija pakartota leidinyje: Marcelinas Ročka, *Rinktiniai raštai*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002); Ingė Lukšaitė, „Andrius Volanas XVI–XVII a. Lietuvos visuomenės pertvarkos kryžkelėse“, *ibidem*.

⁵ Kaip pavyzdį galima nurodyti Jolitos Sarcevičienės monografiją *Lietuvos didikės proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius: Versus aureus, 2005.

⁶ Lietuvoje ši sukaktis nebuvo pažymėta kokiomis nors reikšmingesnėmis publikacijomis, tačiau 2010 m. spalio 28 d. Lietuvos mokslų akademijoje Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos iniciatyva įvyko Andriaus Volano 400-ųjų mirties metinių minėjimas; svarbiausia renginio dalis buvo dr. kun. Kęstučio Daugirdo perskaitytas pranešimas „Europinė reformatų identiteto dimensija Andriaus Volano veikaluose“.

Įdomu, kad savo įvadinį straipsnį lietuviškiems Volano *Rinktiniam raštams* Ingė Lukšaitė pradėjo pastebėjimu, jog kone visi žymesni lenkų tyrėjai (čia skliausteliuose, greta kitų, paminėtas tas pats M. Balińskis) „vienbalsiai A. Volaną apibūdina kaip žymų, bet užmirštą žmogų“⁷. Kaip jau kalbėta, dabartinei padėčiai Lietuvoje tokia citata vargiai bepritaikoma, Lenkijoje – po aptariamiosios publikacijos – situacija taip pat turėtų pasikeisti, bet R. Mazurkiewiczius tuoj nukreipia žvilgsnį į europinį kontekstą ir pažymi, kad Vakaruose atitinkamos srities tyrimų lygiui (pridursime – ir tyrėjų požiūriui) apibūdinti Balińskio žodžiai vis dar tiktų (2 išnaša⁸). Tiktų visiškai – jei ne viena išlyga. Toje pačioje išnašoje randame nuorodą į visai naują, bet jau tarptautiniu mastu pripažintą Kęstučio Daugirdo veikalą *Andreas Volanus und die Reformation im Grossfürstentum Litauen* (Maincas, 2008)⁹. Kiek toliau (p. 12) Mazurkiewiczius šią monografiją pavadina „pirmeiviška, paremta naujų šaltinių tyrimais“, taip pat pažymi, kad joje daugiausiai tyrinėjama Andriaus Volano, kaip teologo, veikla. Peržvelgus „Įvado“ išnašas paaiškėja, kad K. Daugirdo veikalas Mazurkiewicziumi buvo vienas iš pagrindinių faktografinės informacijos šaltinių, – ir kalbant apie patikslintus Volano biografijos faktus (19 išnašoje pripažįstama, kad Daugirdo pateiktoji Volano biografija yra pati išsamiausia ir geriausia dokumentuota iš visų iki šiol pasirodžiusių), ir apie jo veikalų bibliografiją (18 išnaša), ir daugeliu kitų klausimų. Tai negali nekelti patriotinio pasididžiavimo; tik labai norėtusi, kad minimoji monografija kuo greičiau taptų prieinama ir lietuvių skaitytojams, – geriausiai, žinoma, gimtąja jos autoriaus kalba.

⁷ Ingė Lukšaitė, „Andrius Volanas XVI–XVII a. Lietuvos visuomenės pertvaros kryžkelėse“, p. 27.

⁸ Recenzuojamojo leidinio „Įvade“ išnašų numeracija ištisinė, todėl šioje recenzijoje, aptariant išnašas, puslapių numeriai nebus nurodomi.

⁹ Žinotina, kad K. Daugirdas 2007 m. Mainco universitete magna cum laude apgynė daktaro disertaciją knygos antraštėje suformuluota tema, o už minėtąją knygą Vokietijos Reformuotojo protestantizmo istorijos draugija skyrė jam žymaus bažnyčios istoriko J. F. Gerhardo Goeterso vardo premiją.

Pasididžiavimą kelia ir tai, kad R. Mazurkiewiczui tenka garbingai pripažinti, jog šiuolaikinė lietuvių volanistika yra pažengusi toliau nei lenkų. Jis labai palankiai atsiliepia apie M. Ročkos ir I. Lukšaitės darbus¹⁰ šioje srityje, lietuviškuosius Volano *Rinktinis raštus* pavadina „didelės aprėpties antologija“ („obszerna antologia“, p. 11)¹¹, taip pat nurodo Tomo Kačerausko studiją apie Volano politinių koncepcijų reikšmę anuometinėje Lietuvoje¹². Pažymėtina, kad visos lietuviškos pavardės ir net veikalų pavadinimai pateikti nepriekaištinga¹³ lietuviška rašyba, – tai tikrai retas, kone išskirtinis atvejis lenkų ir apskritai užsienio moksliniuose leidiniuose. Pastarasis ypatumas ne tik glosto tautinę lietuvių skaitytojo savigarbą, bet yra ir savotiškas lankmuso popierėlis, rodantis publikacijos rengėjų mokslinį korektiškumą ir pedantizmą pačia geriausia prasme.

Tačiau nedera nutylėti ir apie deguto šaukštą, – tiesa, jis recenzuojamame leidinyje atsirado ne dėl R. Mazurkiewicziaus, o (labai apgailestautina) dėl K. Daugirdo kaltės: 53 išnašoje, kaip autoritetinę

¹⁰ Šiame kontekste, 15 išnašoje, dar nurodomas (su antraštės vertimu į lenkų kalbą!) I. Lukšaitės straipsnis „Volano pažiuros į visuomenės kilmę, struktūrą ir teisės funkcijas“ leidinyje *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmoje pusėje* (Vilnius: LTSR mokslų akademijos Istorijos institutas, 1976). Kiek toliau, kalbėdamas apie Volano pažinčių ratą, R. Mazurkiewiczius 37 išnašoje dar pažymi, kad „Platesnį evangelikų reformatų veiklos Lietuvoje kontekstą aptaria I. Lukšaitė veikalė *Reformacja a przemiany kulturowe w Wielkim Księstwie Litewskim* (Poznanė, 2003)“. Tačiau fundamentalus I. Lukšaitės veikalas *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis* (Vilnius: Baltos lankos, 1999) „Įvade“ neminimas, kaip, beje, ir Dainoros Pociūtės monografija *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių–italų evangelikų ryšiai* (Vilnius: Versus aureus, 2008); panaudoti šiuose veikaluose pateiktą vertingą medžiagą R. Mazurkiewiczui greičiausiai sutrukdė kalbos barjeras.

¹¹ Nors visame „Įvade“ lotyniškų Volano tekstų fragmentus siekiama cituoti iš originaliųjų šaltinių arba senesniųjų lenkų tyrinėtojų darbų, vienu atveju, – kai kalbama apie Volano laišką Kijevo vyskupui Mikalojui Pacui, – teksto ištrauka percituojama iš lietuviškųjų *Rinktinis raštų* (29 išnaša). Tai galima laikyti mūsiškės publikacijos patikimumo pripažinimu.

¹² Tomas Kačerauskas, „Utopia and Freedom: the Case of A. Volanas“, in: *Filosofija. Sociologija*, 2009, Nr. 1–2.

¹³ Įvelta vos vienintelė mažutė klaidelė – „i“ vietoje „į“ (15 išnaša).

informacijos šaltinį nurodant minėtąją Daugirdo monografiją, yra pažymėta, kad „Drezdeno universiteto bibliotekoje saugomas iki šiol nepublikuotas Volano kalbos, pavadinimu *De lege polonorum homicidii non capitali impia [...]*, rankraštis“. Tačiau šis Volano tekstas, – beje, ne koks menkutis rašinėlis, o gana solidus traktatas, – Ingė Lukšaitės pastangomis yra publikuotas tame pačiame 1976 m. leidinyje *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu*, kuris nurodytas 53 išnašoje. Nėra jokios abejonės, kad K. Daugirdui toji publikacija buvo puikiausiai žinoma; jei jo netenkino jos kokybė ar pateikimas, derėjo tai kritiškai aptarti, bet apskritai nutylėti jos egzistavimo faktą – tai tikras mokslinis nekorektiškumas, kitaip, deja, nepasakysi. Juolab kad žinia apie šią publikaciją yra ir Volano *Rinktinių raštų* leidime¹⁴.

Bet, imant apskritai, recenzuojamajame lenkų kolegų leidinyje kaip reta didelis dėmesys skiriamas lietuvių tyrinėtojų įdirbiui, ir tai tikrai džiugina. Kita vertus, produktyvaus mokslinio dialogo su lietuvių mokslininkais, – greičiausiai dėl to nelemto kalbos barjero, – matyt, dar teks palūkėti.

„Įvadas“ parašytas pagal įprastinę schemą, pagrindinis jo autoriaus tikslas – pristatyti Andrių Volaną, kaip lenkų skaitytojams menkai težinomą Renesanso laikų polemistą ir valstybės bei visuomenės teoretiką, gal dar anuometinės teisės žinovą; į gilesnę problematiką tiesiog nesileidžiama. Taigi papasakojama Volano biografija, pateikiama iškiliausių ar kuriuo nors atžvilgiu vertingiausių jo raštų apžvalga, toliau apibūdinamos traktato *Apie laisvę* pasirodymo aplinkybės, specialiaame skyrelyje paaiškinama, kaip ir kodėl to traktato 1572 m. leidimas buvo papildytas Augustino Rotundo laišku Volanui¹⁵, kiek

¹⁴ Žr. Ingė Lukšaitė, „Andriaus Volano veikalų bibliografija“, in: Andrius Volanas, *Rinktiniai raštai*, p. 409 (pozicija 41).

¹⁵ Lietuviškąją šio teksto (drauge su vadinamuoju „Apendiksu“, t. y. „Priedu prie Volano *Laisvės*“) publikaciją žr: Augustinas Rotundas, „Apie garbingą Lenkijos karalystės bažnytininkų luomo padėtį“ = [Augustinus Rotundus], „De dignitate ordinis ecclesiastici regni Poloniae“, iš lotynų k. vertė Eglė Patiejūnienė, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

plačiau analizuojamas *Laisvės* turinys, aptariami Volano naudoti ar galimai naudoti šaltiniai ir galiausiai keli puslapiai skiriami publikuojamojo veikalo recepcijos bei tolimesnio poveikio klausimui.

Įdėmiau skaitant nesunkiai pastebimas pagrindinis „Įvado“ autoriui iškilęs keblumas: kaip pozicionuoti Volano asmenį ir kūrybą, kokią vietą jam skirti jau gana griežtas apybraižas įgavusiame lenkų Renesanso visuomeninės ir politinės minties vaizdinyje. Įdomu, kad konfesinės Volano pažiūros, tas faktas, jog jis buvo, pasak M. Ročkos, žymus „eretikas“, reformatų evangelikų (kalvinistų) vadovas ir apologetas¹⁶, šiuolaikiniam lenkų literatūros istorikui atrodo natūralus ir specialių aiškinimų nereikalaujantis dalykas (iš XVI a. religinės polemikos kontekstų ištrauktus Volanui oponentų taikytus epitetus „Lietuvos kalvinistų popiežius“ (p. 13) ir „vietinės [kalvinistų] bendrijos „archiministras“ (p. 17), arba, cituojant Andrių Jurgevičių, „cvinglijonų bažnyčios archiministras“ (36 išnaša) Mazurkiewiczzius pateikia su šelmiška ironija), o štai sąmoningai pasirinktasis Volano „lietuviškumas“ („litemskość“ kabutėse, p. 27), nepaisant neapsisėmėtinės tolerancijos ir aiškiai rodomos pagarbos tokiam apsisprendimui (ypač toje „Įvado“ vietoje, kur kalbama apie Volano dalyvavimą rengiant *Lenko pasikalbėjimą su lietuviu*, p. 18–20), vis tiek traktuojamas kaip šiek tiek ekscentriškas įgeidis. Kitaip tariant, pripažįstamas pats faktas, kad Volanas buvo karštas savo „pasirinktosios tėvynės“ (p. 19 ir kt.) patriotas, tačiau iki galo neįsisąmoninama, kad tas valingas apsisprendimas iš esmės tapo jo pažiūras ir veiklą determinuojančiu veiksmu. Į Volano skelbtas idėjas – reikia pripažinti, gana inertiškai – žvelgiama iš „lenkiškos varpinės“, kone per jėgą mėginama jį įsprausti į to meto lenkiškąjį kontekstą ir galų gale konstatuojama, kad, parašęs ir publikavęs savo *Laisvę*, Volanas „įsiliejo į garbingas mūsų Renesanso politinės publicistikos kūrėjų gretas, – gretas, kurių priešakyje žengia tokios iškilios asmenybės, kaip Andrius Fričas Modževskis [Andrzej Frycz Modrzewski], Stanislovas Ožechovskis [Stanisław Orzechows-

¹⁶ Marcelinas Ročka, „Andrius Volanas“, p. 6.

ki] ir Laurynas Goslickis [Wawrzyniec Goślicki]. Volanas seka iš karto po jų, – net jei dabartinis jo raštų žinomumas lyg ir sugeruotų kur kas menkesnį jo vaidmenį“ (p. 24–25). 60-oje išnašoje cituojama XIX amžiuje (veikale *Pisarze polityczni XVI wieku*, t. 1., 1886) išsakyta Stanisławo Tarnowskio nuomonė, esą Volano *Laisvė* žymia dalimi antrinė, lyginant su Fričo Modževskio traktatu *Apie taisytiną valstybę* (*De Republica emendanda*, 1551), o pačiam autoriui skirtina vieta „daugų daugiausiai antroje to amžiaus statistų eilėje“. Tiesa, objektyvumo vardan būtina pažymėti, jog R. Mazurkiewiczzius, kaip nekeltant prieštaravimų, kartoja Eugeniuszo Jarros teiginį, kad „Volano traktatas rodo, jog Renesanso laikais Lenkijoje nestigo žmonių, teisėtvarkos srityje atstovaujančių naujoviškoms pažiūroms, glaudžiai susijusioms su vakarietiška minties raida“ (p. 39–40).

Tačiau tai, kaip Volano darbai atrodo anuometinės LDK visuomeninės minties kontekste, kokia jų vieta lietuviškojoje visuomeninės minties tradicijoje, „Įvade“ visiškai neatspindėta (gana charakteringa detalė: čia iš viso neminimas Mykolas (Mikal(i)onis) Lietuvis, ką jau kalbėti apie Venclovą Agripą). Gaila, kad R. Mazurkiewiczziui liko nežinomi svarūs I. Lukšaitės argumentai dėl Volano ir Fričo Modževskio dėstomų minčių panašumo, drauge ir dėl „Volano priklausymo Lenkijos K[aralystės] kultūrai“¹⁷. Kalbant apie renesansinę religinę polemiką, įdomu būtų sužinoti, kaip lenkų mokslininkas vertintų šią Lukšaitės įžvalgą: „Poleminėse knygos A. Volanas svarstė opiausius Vidurio ir Rytų Europoje kilusius teologijos klausimus, kuriuos kėlė reformacija, tačiau ką ir kada jis ėmėsi svarstyti, ginti ar analizuoti – diktavo vietinės Lietuvos DK reformacijos raidos sąlygos.“¹⁸ Tačiau, kaip jau minėta, taip giliai „Įvado“ autorius nekabina; jis pats pripažįsta, kad, pavyzdžiui, klausimas, ar Volano suformuluoti teisėtvarkos reformų siūlymai buvo taikomi visai unijinei valstybei, ar labiau

¹⁷ Ingė Lukšaitė, „Andrius Volanas XVI–XVII a. Lietuvos visuomenės pertvarkos kryžkelėse“, p. 36.

¹⁸ *Ibidem*, p. 33.

Didžiąjai Lietuvos Kunigaikštystei, „reikalautų detalesnės ir labiau kompetentingos analizės“ (p. 28).

XVI amžiaus LDK teisinis kontekstas R. Mazurkiewiczziui aki-vaizdžiai yra *terra incognita*, – jo straipsnyje nerasime jokių sąsajų su II-uju Lietuvos Statutu¹⁹, o Volano skelbtų idėjų įtaka esminiam pakeitimui, padarytam III-ajame Statute²⁰, ar juolab vėlesnė jo veikla sprendžiant, koks teisynas turėtų galioti Livonijoje²¹, įvadinio straipsnio autoriui, regis, visai nežinoma (tiesa, vargu ar etiška būtų reikalauti tokių specifinių žinių iš lenkų literatūros istoriko; tiesiog apmaudu, kad jis negalėjo pasinaudoti I. Lukšaitės įdirbiu). „Įvado“ pabaigoje, kalbėdamas apie Volano idėjų recepciją, jis cituoja garsiąją Leono Sapiegos kalbą, išspausdintą III-ojo Lietuvos Statuto įvadinėje dalyje²², įžvelgdamas, kad jos pradinė dalis yra Volano *Laisvėje* išsakytų teiginių parafrazė, tačiau šią įžvalgą pats vadina „hipotetine“, o Sapiegos ir Volano tekstų sąsajos faktą vertina tik kaip „Volano minčių gyvybingumo ar bent jau aktualumo liudijimą“ (p. 51).

Tiesa, verta pažymėti, kad jau minėtoje 60-oje išnašoje R. Mazurkiewiczzius rado esant reikalinga pateikti ne tik labai skeptišką S. Tarnowskio vertinimą, bet ir jo pripažinimą, jog Volanas, kaip rašytojas, yra „protingas“ ir „atsižvelgiant į jo gyvenamąjį metą, didelis laisvamaniš“, – tai yra, lyg ir pritariama Eugenijos Ulčinaitės pastebėjimui, kad pasisakydamas kai kuriais klausimais Volanas skelbė „novatorišką ir modernų“ požiūrį²³. Tačiau perskaičius „Įvadą“ nė kiek

¹⁹ Plg. *ibidem*, p. 34.

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

²¹ *Ibidem*, p. 42.

²² Gana iškalbingas faktas: R. Mazurkiewiczzius Leono Sapiegos kalbą cituoja iš 1744 metų III Statuto perspaudo (žr. 109 išnašą), o mes galime pasidžiaugti bent dviem lietuviškomis ir tos kalbos, ir labai panašaus turinio L. Sapiegos dedikacijos Zigmantui III-ajam publikacijomis (*Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, red. Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 486–488; Regina Koženiauskienė, *XVI–XVII amžiaus prakalbos ir dedikacijos*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 88–106).

²³ Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 163.

nepaaiškėja, nei kur glūdi ta Volano „laisvamanybė“, nei kuo jo darbai novatoriški. Kap jau minėta, iki mokslinio dialogo ar polemikos su lietuvių specialistais „Įvade“ neprieita, o vokiškai rašanti (ir todėl R. Mazurkiewiczui suprantama) K. Daugirdą Volanas domina tik teologijos aspektu, taigi kone visos recenzijos pradžioje minėtos nuorodos į Lietuvos tyrėjų darbus ir lieka tik kolegiško prielankumo gestas. Bet, kadangi šiuo atžvilgiu tikrai nesame išpaikinti, norisi padėkoti ir už tai.

Turbūt tam tikrą gilesnės, nuodugnesnės analizės stygių galima paaiškinti numatoma recenzuojamojo leidinio skaitytojų auditorija, – kaip suformuluota oficialiame leidyklos „Neriton“ internetiniame puslapyje, „Pagrindinis leidyklos tikslas yra populiarinti vertingus pripažintų mokslininkų veikalus ir supažindinti su jų įdirbiu platesnį skaitytojų ratą“²⁴.

Taigi „Įvade“ kokių nors radikalai naujų atodangų ar lietuviškajai auditorijai netikėtų įžvalgų nerasime. Tačiau tai nereiškia, kad jame visai nėra medžiagos, kuri galėtų papildyti ir praturtinti mūsų jau turimas žinias.

Visų pirma gana vaisinga yra R. Mazurkiewicziaus prielaida (žr. p. 13–14, 44), kad amžininkų pripažintą išskirtinę mūsiškio publicisto erudiciją ir akiračio platumą bent iš dalies galima aiškinti iškilais Renesanso filologo ir humanisto, dėsčiusio abiejuose Volano lankytuose universitetuose, – Jurgio Sabino (Georgius Sabinus, 1508–1560) įtaka. Kaip tik ja grindžiamas įdomus pastebėjimas, kad vos 68 lapų *Laisvėje* Volanas tiesiogiai cituoja beveik tiek pat Antikos autorių, kiek Fričas Modževskis savo „nepalyginamai didesnės apimties veikaluose“ (p. 44).

Specialiai Volano raštų netyrinėjusiems skaitytojams bus naudingas specifinės jo manieros – paraštėse nežymėti nei citatų šaltinių, nei nuorodų į autorius, kurių teiginiais remiamasi – aptarimas (p. 45).

Tikrai vertinga ir informatyvi ta „Įvado“ vieta, kur apžvelgiami Volano amžininkų darbai, kuriais jis tikrai ar greičiausiai rėmėsi,

²⁴ Internetinė prieiga: <http://www.neriton.apnet.pl/>. Žiūrėta 2010 11 23.

rašydamas *Laisvę*. Be M. Ročkos ir I. Lukšaitės minėtų Gasparo Contarini ir Marko Sabeliko (Marcus Sabellicus), nurodytų pačiame *Laisvės* tekste, čia dar įvardijami tokie ano meto teisės žinovai ir teisės istorikai, kaip Guillaume'as Budé, Diego de Simanca, Alessandro D'Alessandro, Guillaume'as Postelis, Johannis Oldendorpas, Carlo Sigonio; kaip galimas šaltinis minimas Paduvos universiteto rektoriaus Jano Zamoyskio traktatas *Apie Romos senatą* (*De senatu Romano libri duo*, 1563).

Pažymėtina, kad, apgailestaudamas dėl fakto, jog Volanas savo traktate nė karto nepamini Fričo Modževskio, „iš kurio veikalų juk perėmė daug pastebėjimų bei siūlymų „Respublikos taisymo“ temą“ (p. 47), R. Mazurkiewiczzius Lietuvos publicisto vis dėlto nekaltina epigonizmu ar juolab plagijavimu. Tyrėjas šį *Laisvės* ypatumą aiškina kur kas, taip sakant, garbingesnėmis (ar padoresnėmis) – šiuolaikiniu supratimu – autoriaus intencijomis: „pagrindine savo tyrimo tema rinkdamasis pilietinę laisvę respublikoje (ir Respublikoje)²⁵, Volanas pirmtakų ir amžininkų raštus [šiuo klausimu] traktavo kaip *bonum commune*“ (p. 47).

Įdomi ir vertinga ta „Įvado“ vieta, kurioje R. Mazurkiewiczzius atskleidžia, kaip Volano traktatas susijęs su renesansine valstybinės santvarkos klausimų refleksija Vakarų Europoje (p. 40–43); šiek tiek kitais terminais, negu Ingės Lukšaitės pasitelktieji²⁶, operuojama aiškinant Volano idėjų santykį su Aristotelio ir Tomo Akviniečio mokymu apie visuomenę (p. 29, 35–36).

Prieš baigiant aptarti R. Mazurkiewiczziaus įvadinį straipsnį, būtina pagaliau nurodyti esminį recenzuojamosios knygos ypatumą – iš tiesų ji yra dviguba publikacija. Greta Andriaus Volano traktato lotyniško teksto pateikiamas ne šiuolaikinis, bet 1606 metais Vilniuje, Jono Karcano spaustuvėje, išleistas vertimas į lenkų kalbą, pasirašytas

²⁵ T. y. valstybėje apskritai ir Abiejų Tautų Respublikoje konkrečiai.

²⁶ Ingė Lukšaitė, „Andrius Volanas XVI–XVII a. Lietuvos visuomenės per-tvarkos kryžkelėse“, p. 36–37.

Stanislovo Dubingovičiaus (Stanisław Dubingowicz)²⁷. Šis leidinys lietuvių specialistams žinomas: jis aprašytas M. Ročkos ir I. Lukšaitės sudarytose Volano bibliografijose²⁸, taip pat Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos išleistame XVII a. Lietuvos lenkiškų knygų sąrašė²⁹. Tačiau apie mįslingą vertėjo asmenybę lietuviškai nerasime parašyta nieko. Jokios informacijos apie tokį autorių nerado ir lenkiškosios publikacijos rengėjai, tačiau jie neapeina klausimo tyломis, siūlo pagrįstą ir įtikinamą paaiškinimą, – „Stanislovas Dubingovičius“ greičiausiai tėra pseudonimas (p. 48). „Paaiškinimuose“ (p. 312–313) pabrėžiama, kad pavardės „Dubingowicz“ jokiuose prieinamuose šaltiniuose nėra; toliau spėjama, kad pseudonimas greičiausiai susikurtas iš vietovardžio Dubingiai (jis skliausteliuose netgi pateikiamas lietuviškai, kad lenkų skaitytojai, pripratę prie polonizuoto varianto „Dubinki“ pamatytų kamieno analogiją). Kad vertimo autorius buvo anuometinės Lietuvos gyventojas, rodo ir kai kurie jo kalbos ypatumai, būdingi vadinamajai Vilniaus krašto lenkų kalbai („polszczyzna wileńska“) (p. 302).

Tačiau labiausiai intriguoja ne 1606 m. publikuoto *Laisvės* vertimo autoriaus tapatybės klausimas, bet jo pasirinktas traktato antraštės vertimo variantas: *De libertate politica sive civili* Dubingovičiaus išversta *O wolności Rzeczypospolitej albo szlacheckiej*, t. y. – „Apie respublikos, arba bajoriškąją, laisvę“. Reikia pastebėti, kad nors ištisinio *Laisvės* vertimo į dabartinę lenkų kalbą nėra (o po recenzuojamosios publikacijos greičiausiai neliks ir tokio poreikio), fragmentų vertimai buvo publikuoti 1978 m. (žr. 13 išnašą); jų vertėja Maria Cytowska veikalo antraštę perteikė analogiškai lietuvių vertėjams: *O wolności*

²⁷ Šį vertimą 1859 m. perleido Kazimierz Józefas Turowskis (žr. p. 10 ir 5 išnašą); pastarąjį leidimą nurodo ir Ingė Lukšaitė („Andriaus Volano veikalų bibliografija“, p. 398).

²⁸ Marcelinas Ročka, „Andrius Volanas. Gyvenimas ir raštai“, p. 22 (34 pozicija); Ingė Lukšaitė, „Andriaus Volano veikalų bibliografija“, p. 398 (3 pozicija).

²⁹ XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos. Kontrolinis sąrašas, parengė Marija Ivanovič, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1998, p. 183 (755 pozicija).

*politycznej czyli obywatelskiej*³⁰. Recenzuojamosios publikacijos rengėjai tokį Volano minties ir Dubingovičiaus sprendimo neatitikimą aiškina permainomis, įvykusiomis bajorijos savimonėje pačioje XVI a. pabaigoje – XVII amžiaus pradžioje; jie cituoja Annos Sucheni-Grabowskos teiginį, kad kaip tik tuomet Lenkijoje susiformavo bajorų „politinė tauta“, savo „įgytas teises į laisvę traktuojanti kaip visišką ir nedalomą nuosavybę“, taigi Dubingovičius pilietinės laisvės idėją, matyt, tapatino su bajorų luomu ir drąsiai performulavo antraštę, nepaisydamas fakto, kad pats Volanas savo rašinyje ryžtingai priešinosi tokiam apribojimui (p. 311).

R. Mazurkiewicziaus „Įvado“ paskutiniame skyrelyje pranešama ir apie kitą XVII a. pasirodžiusį Volano *Laisvės* vertimą, kuris lietuvių tyrinėtojams iki šiol, regis, nebuvo žinomas. Tai – 1611 m. Poznanėje Jano Wolrabo II-ojo spaustuvės išleista knyga, pavadinimu *Politica. O wolności polski pospolity*, kurią kaip autorius pasirašė Kasparas Peplovskis (Kasperz Peplowski), Podolės Kameneco miesto raštininkas. Pasirodo, ši knyga „ilgą laiką buvo laikoma originaliu Peplovskio veikalu ir, kaip tokia, buvo aukštai vertinama lenkų politinės minties istorijos tyrėjų“ (p. 48), – taip atsitiko visų pirma paties autoriaus pastangomis, mat jis ne vien antraštiniame leidinio lape, bet ir dedikacijoje (pasirašytoje 1610 m. gegužės 22 d., t. y. praėjus vos keliems mėnesiams po Volano mirties) „smarkiai pabrėžė savo darbo autentiškumą“ (p. 49). Įdomu, kad šiaip jau šis vertimas vietomis yra net tikslesnis, artimesnis originalui nei Dubingovičiaus, tačiau – ypač dviejuose paskutiniuose skyriuose – Volano tekstas papildytas paties Peplovskio intarpais ir komentarais, susijusiais su 1610-ųjų metų aplinkybėmis ir situacijos pokyčiais, įvykusiais nuo originaliosios *Laisvės* publikacijos 1572 m. „Komentaruose“ publikacijos rengėjai pažymi, kad tvarkydami

³⁰ Recenzentės nuomone, Volano mintis lietuviškai būtų buvusi perteikta tiksliau, žodžių junginį „arba pilietinę“ antraštėje išskyrus kableliais (*Apie politinę, arba pilietinę, laisvę*), tokiu būdu pabrėžiant, kad pažyminiai „politinė“ ir „pilietinė“ suvokiami kaip sinonimai. M. Cytowskos vertime pavartoto jungtuko „czyli“ tiksliausias lietuviškas atitikmuo būtų junginys „kitaip tariant“.

lenkiškąjį tekstą neaiškias vietas tikrino lygindami Dubingovičiaus vertimą su Peplovskio (p. 295).

Paties Volano traktato turinio čia aptarinėti nėra prasmės, – tekstas nesunkiai prieinamas kiekvienam Lietuvos skaitytojui. Lenkiškasis vertimas, nors atliktas XVII a. pradžioje, yra palyginti labai lengvai suprantamas (aiškiai matyti rengėjų pastangos: kiek buvo įmanoma, nedarkant originalaus stiliaus, sušiuolaikinta skyryba, suvienodinta rašyba etc.).

Skyrium dera paminėti, kad publikacijos rengėjai į šį leidinį sudėjo ne tik Volano *Laisvės* ir Dubingovičiaus vertimo tekstus, bet ir visus anų – 1572 ir 1606 metų – leidimų priedus, t. y. lenkišką S. Dubingovičiaus prakalbą „Maloniajam skaitytojui“ („Do czytelnika łaskawego“), Baltramiejaus Richijaus (Bartłomiej Richius) lydimąjį panegirinių eilėraščių „In libellum Andreae Volani“ su vertimu į lenkų kalbą, taip pat Augustino Rotundo laišką Volanui, 1572 m. publikuotą drauge su *Laisve*, – irgi su vertimu į lenkų kalbą (šiuolaikinius pastarųjų tekstų vertimus atliko Dorota Gacka). „Komentarų“ skyriuje „Redagavimo principai“ paaiškinta pasirinktoji tų papildomų tekstų eilės tvarka, informuojama apie jų buvimą ar nebuvimą, išdėstymo skirtumus kituose žinomuose pirmojo *Laisvės* leidimo egzemplioriuose (p. 293–294; taip pat žr. skyrių „Šaltinių aprašymas“, p. 291–292).

Beliko tarti pagiriamąjį žodį ką tik minėtiesiems „Komentarams“, kurie, drauge su dalykiniais „Paaiškinimais“, užima daugiau nei trečdalį recezuojamojo leidinio (p. 277–438).

„Komentarai“ iš tiesų daro pribloškiamą įspūdį. Juose atsakyta į visus klausimus apie publikacijos rengimo principus, kokie tik kam galėtų iškilti, ir net į tuos, kurie vargu ar kam ateitų į galvą, – pvz., kone teisinamasi, kodėl kritiniame aparate nesuregistruoti lotyniškojo teksto rašybos ir interpunkcijos skirtumai, lyginant su variantu, pateiktu mūsų šiuose Volano *Rinkiniuose raštuose* (p. 295).

Pirmojo „Komentarų“ skyriaus (p. 279–291) poskyriuose paaiškinti redakciniai ženklai ir santrumpos; pastarosios suskirstytos į

grupės: Volano *Laisvės* leidimai ir vertimai, atskiros *Laisvės* dalys, kiti šiame leidime cituojami Volano darbai, Antikos šaltiniai (sąrašas užima šešis puslapius!), naujųjų (t. y. Volano gyvenamųjų) laikų šaltiniai (keturi puslapiai)³¹ ir šiame leidime dažniau cituojami šiuolaikiniai moksliniai tyrimai.

Antrame „Komentarų“ skyriuje (p. 291–293) pateikiamas tiesiog neregėtai pedantiškas šaltinių aprašymas, įskaitant jaunatviškai chuliganišką „papeckiojimą“ ant Osolinskių bibliotekoje saugomos Dubingovičiaus knygelės antraštinio lapo (p. 293).

Trečiame skyriuje (p. 293–297) aptariami redagavimo principai. Čia paaiškintas esminis rengėjų sprendimas: pagal kokį kriterijų gana „monolitiškas“ Volano tekstas buvo suskaidytas į numeruotas pastraipas (tai krenta į akis vos atsivertus publikaciją). Pasirodo, žiūrėta lotyniškojo ir paraleliai spausdinamo Dubingovičiaus vertimo tekstų koreliacijos. Apskritai reikia pripažinti, kad tokia – tiesą sakant, gana radikali – rengėjų intervencija tikrai pasiteisino: taip kur kas lengviau rasti ieškomą vietą ar palyginti lotynišką ir lenkišką kurio nors fragmento versijas. Pastebėtina, kad visas rengėjų susikurtasis mokslinis aparatas nepaprastai efektyviai panaudotas „Paaiškinimuose“.

Ketvirtasis „Komentarų“ skyrius (p. 297–303) pavadintas „Transkripcijos principai“. Jis padalytas į du poskyrius – „Lotyniškasis tekstas“ ir „Lenkiškasis tekstas“; čia išdėstyti visi iki vieno rengėjų priimti sprendimai rašybos ir skyrybos srityse (įskaitant didžiųjų ir mažųjų raidžių vartojimą).

Penktajame, paskutiniajame skyriuje (p. 303–310) randame kritinį aparatą, – čia (vėl atskiruose poskyriuose) iš eilės sužymėti visi rengėjų padaryti pakeitimai, visos jų ištaisytos rašybos, korektūros, sintaksės klaidos, citatų netikslumai. Pažymėtina, kad neretu atveju paaiškintos ir tų klaidų atsiradimo numanomos priežastys (pvz.:

³¹ Ir šiame sąrašė, ir atitinkamai vėliau „Paaiškinimuose“ randame pažįstamų, bet tokiame kontekste mums gana netikėtų vardų, – Kiprijono Baziliko, Luko Gurnickio, Petro Roizijaus, Motiejaus Strijkovskio ir kt.

„greičiausiai spaustuvininkas neteisingai perskaitė santrumpą“, p. 305; „šioje vietoje raidžių rinkėjas praleido bent keletą žodžių, greičiausiai visą eilutę“, p. 307). Profesionaliai peržiūrėtos ir originaliame Volano tekste panaudotos citatos senąja graikų kalba; prie pataisymų nuorodų įdėti informatyvūs komentarai, pvz.: „toks užrašymas liudija postklasikinį η tarimą kaip [i]“ (p. 303). Daugelis Dubingovičiaus teksto pataisymų argumentuojami nurodant atitinkamų fragmentų versijas iš Peplovskio vertimo.

Apie „Paaiškinimus“ neįmanoma kalbėti nejučiant vadinamojo balto pavydo. Šitaip „iškomentuoto“ LDK autoriaus teksto recenzentei dar nėra tekę matyti. Aiškinamos ne vien personalijos, antikinės ar Volano gyvenamojo meto realijos, bet ir idėjų istorijos, – pvz., septintajame *Laisvės* skyriuje „Kas yra kilmingumas ir kokia jo kilmė“ esantis Volano pasakymas „šaunumo sėklos, kurias turėjo senoliai, atgimsta palikuonių prigimime“³² atsekamas iki pirminio šaltinio – Cicerono raštų; palyginimui pateikiamos dvi nemažos citatos iš skirtingų Cicerono veikalų su vertimais į lenkų kalbą (atsivertęs pirmąjį „Komentarų“ skyrių, skaitytojas pagal santrumpas gali susirasti bibliografinius tų veikalų lenkiškųjų leidimų duomenis), o pabaigoje dar nurodomas Volano ir Luko Gurnickio *Lenkų dvariškyje* išsakytų minčių prasminis sąskambis (p. 351–352).

Publikacijos rengėjai yra nustatę kone visų Volano panaudotų Antikos veikalų citatų (ir lotyniškų, ir graikiškų) šaltinius (jei jiems ko nepavyko rasti, tai turbūt niekam nebepavyks); greta „volaniškų“ jų versijų pateikiami variantai iš šiuolaikinių akademinų leidimų ir kritiniai komentarai. Atmenant, kad *Laisvės* autorius nepripažino marginalijų ir iš principo vengė minėti savuosius šaltinius, telieka pagarbiai nulenkti galvą prieš publikacijos rengėjus: jie nudirbo tikrai titanišką darbą.

Ir tai dar ne viskas: pažymėję, kad vienoje ar kitoje teksto vietoje atspindėta kuri nors to meto politinė ar kultūrinė aktualija, rengėjai

³² Cit. iš: Andrius Volanas, „Apie politinę arba pilietinę laisvę [...]“, vertė Marcelinas Ročka, in: Andrius Volanas, *Rinkiniai raštai*, p. 134.

prideda nuorodą į šiuolaikinį mokslinį veikalą (ar veikalus), kur apie tai galima pasiskaityti plačiau. Žodžiu, tai ne „Paiškinimai“, o tikros aukso kasyklos kiekvienam tyrinėjančiam XVI a. antrosios pusės – XVII a. pradžios literatūros, kultūros, politikos, teisės, konfesijų istoriją. Turbūt vienintelis dalykas, kurį rengėjams galima būtų prikišti, – jau minėtas LDK teisėtvarkos konteksto ignoravimas (šiuo atžvilgiu lietuviškojo leidimo komentarai yra pranašesni).

Pabaigoje dar pridėtas senosios lenkų kalbos žodynėlis, – analogiški yra visuose serijos „Inedita“ leidiniuose.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad kolegos lenkai Andriaus Volano mirties 400-ąsias metines pažymėjo pastatydami jam tikrai puikų paminklą. Šią knygą privalome turėti prieš akis rengdami savąsias senųjų raštų publikacijas, – yra ko iš jos pasimokyti. Ir, be abejo, recenzuojamasis leidinys taps didžiule paspirtimi, jei kada nors mūsųose bus imtasi rengti naują, dar išsamesnį Volano raštų leidimą.